

З крахом комуністичних режимів і в Югославській федерації, і в Україні почала трансформуватися державна релігійна політика. Коли в Югославії ці процеси спочатку були уповільнені військовими конфліктами, то на сьогодні в кожній постюгославській республіці практично завершився процес запровадження демократичних норм у релігійному житті. Україна ж, при наявній у ній реальній свободі совісті, й нині не позбавлена негативного зовнішнього тиску в релігійній сфері, який завдає чималої шкоди національним інтересам України. Республіки соціалістичної Югославії не були поглинуті тотальним контролем центру за релігійними процесами, федеральна влада намагалася забезпечити рівні права для функціонування всіх конфесій, хоча й час від часу намагалася створити більше привілеїв для історичної церкви (православ'я в Сербії і Македонії, католицизму в Хорватії і Словенії тощо). Досить активно експлуатувалась церковна тематика в період розпаду СФРЮ для вирішення політичних завдань. І в цих випадках конфлікт лише ще більше загострювався, а той взагалі опинявся в тупиковому варіанті, як, скажімо, склалася ситуація з Косово, де етноконфесійні протистояння відіграли основну роль у виникненні і загостренні конфлікту.

*Л.Бородинська** (м. Рівне)

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН У ПОЛЬЩІ (1918-1939 рр.)

Активний розвиток сучасних протестантських течій викликає інтерес до їх історичного минулого. Однією з найбільших пізньопротестантських спільнот у сучасній Україні є євангельські християни-баптисти. Ця течія існує на українських землях уже понад сто років. В умовах Радянського Союзу і на сучасному етапі суспільного життя євангельських християн і баптистів поєднує спільний розвиток церкви. На початкових етапах свого історичного розвитку вони діяли у складі окремих релігійних об'єднань. Зауважимо, що й нині на території Польщі нечисленні громади євангельських християн діють окремо від баптистів. В Україні та Росії у 1992 році відбулися спроби відновити спільноту євангельських християн у формі Собору незалежних євангельських церков в Україні та Союзу церков

* Бородинська Л. – здобувач кафедри історії України Рівненського державного гуманітарного університету.

євангелістських християн у Росії. Незважаючи на те, що основна частина «історичних» громад євангелістських християн не виявила бажання відокремлюватися від баптистів, тенденції до відродження ідей євангелістського християнства існують і на сьогоднішній день.

Процеси становлення та інституційне утворення євангелістського християнства у Другій Речі Посполитій були складними і неоднозначними. Громади євангелістських християн у Польщі міжвоєнного двадцятиліття набули найбільшого поширення на українських та білоруських територіях.

Перші євангелістські християни, на територіях, що у міжвоєнне двадцятиліття увійшли до складу Польщі, з'явилися ще у 1909 році у м. Ковелі за умов царської Росії. Міграція населення під час Першої світової війни сприяла активному поширенню ідей євангелістських християн та швидкому збільшенню чисельності громад. Так, наприклад, станом на 1921 рік у Луцькому повіті Волинського воєводства євангелістських християн нараховувалося біля 300, у Дубенському та Горохівському повітах того ж воєводства відповідно – 700 і 114 [Archiwum Akt Nowych w Polsce (AAN), Zespył Ministerstwa Wyznaczenia Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP), sygn. 1446]. У свою чергу чисельне зростання громад викликало потребу об'єднання та координації спільних дій в організаційних та духовних питаннях. Першим організаційним утворенням вважаємо Союз євангелістських християн на Волині, заснований у 1921 році Макарієм та Олексієм Ничипоруками. Відомо, що на цій території існувало на той час 19 громад євангелістських християн. Наголосимо, що громади євангелістських християн існували лише на східних та центральних територіях.

Наступним кроком в організаційному становленні євангелістського християнства стала спільна діяльність громад євангелістських християн центральних і східних воєводств Польщі зі слов'янськими громадами баптистів у Об'єднанні слов'янських громад євангелістських християн і баптистів. Із 1925 року таке об'єднання мало назву Союз слов'янських громад євангелістських християн і баптистів у Польщі. Об'єднаний з'їзд відбувся у Бресті 7-10 червня 1923 року за участі 84 делегатів від 40 громад євангелістських християн і баптистів. На з'їзді було розглянуто можливі розбіжності у віровизнанні і культурі та обумовлено способи їх врегулювання. Однак діяльність двох конфесій у спільному об'єднанні не була тривалою. Вже у 1924 році у середовищі українських баптистів Галичини з'явилися тенденції до відокремлення, а у 1927 році відбувся офіційний вихід баптистських громад із складу Союзу і утворення ними власного об'єднання [Домашовець Г. Нарис історії Української

євангельсько-баптистської церкви. – Ірвінгтон-Торонто, 1967. – С. 253]. Цей етап діяльності євангельських християн був важливим, бо саме впродовж 1923-1927 р. відбувався процес реєстрації Статуту Союзу слов'янських громад євангельських християн і баптистів у Польщі [Державний архів Волинської області (ДАВО), ф.46, оп.1, спр. 290].

1928 р. вважаємо початком нового етапу розвитку євангельського християнства, оскільки саме на з'їзді, що відбувся цього року, було офіційно оголошено про виокремлення баптистських громад, що призвело до осібного розвитку релігійної спільноти. Проте, незважаючи на організаційні зміни, які відбулися у 1927-1928 рр., об'єднання продовжувало діяти до 1930 р. під назвою «Союз слов'янських громад євангельських християн і баптистів у Польщі». Рішенням з'їзду, який відбувся у травні-червні того року складову власної назви «і баптистів» було упущено з назви об'єднання і, відповідно, зі статуту.

В кінці 20-х – 30-х рр. ХХ ст. Союз слов'янських громад євангельських християн був представлений 7-ма територіальними відділами, чотири з яких охоплювали українські землі: 3 територіальні відділи діяли на Волині (рівненський, луцький, ковельський), один – у Галичині (малопольський).

Паралельно інституційному утвердженню відбувалися процеси юридично-правового визнання євангельських християн у Польщі. Утвердження конфесії ускладнювалося особливостями розбудови Другої Речі Посполитої, яка не мала діючою у межах всієї держави законодавчої бази. Легалізація протестантських конфесій відбувалася на підставі Іменного Вищого Указу від 17 жовтня 1906 року Російської імперії, який ще певний час лишався чинним у міжвоєнній Польщі. Цей закон не забезпечував юридичної бази існуванню конкретних громад. З метою уникнення непорозумінь з офіційною владою на місцях Міністерство віровизнань та народної освіти видало обіжник від 25 травня 1924 р., де було визначено умови та процес реєстрації релігійних громад. Незважаючи на чітко вказані положення обіжника, на місцевому рівні, і часто з відома Міністерства релігійних визнань та народної освіти, реєстрація громад євангельських християн відбувалося не за означеними нормами [AAN, MWRiOP, sygn. 1444, 94-95; 1442, 167].

Окрім реєстрації громад, необхідно було досягнути повного юридично-правового визнання церкви шляхом врегулювання державно-церковних відносин законодавчим шляхом. З цією метою Об'єднання слов'янських громад євангельських християн і баптистів у Польщі 25 червня 1923 року подало до Міністерства внутрішніх справ текст статуту. Процес розгляду статуту Союзу слов'янських громад

євангелістських християн і баптистів тривав аж чотири роки. І тільки 21 лютого 1927 р. документ було затверджено у Міністерстві релігійних визнань та народної освіти року [AAN, MWRiOP, sygn. 1442, str. 133].

Незважаючи на зареєстрований статут, місцева влада часто продовжувала обмежувати права євангелістських християн: забороняла проводити богослужіння, будувати будинки молитви, затримувала процес реєстрації громад. Такі обставини спричинювали непорозуміння між громадами євангелістських християн і владою або взагалі позбавляли євангелістських християн загальних прав громадян.

На території Галичини, де продовжували діяти закони Австрійської імперії, євангелістські християни не мали права реєструвати громади, будувати молитовні будинки, проводити публічні богослужіння, хоча вони не були заборонені у державі.

Державно-церковні відносини з євангелістськими християнами у Другій Речі Посполитій були складними і неоднозначними, оскільки на різних територіальних частинах держави залишалися чинними правові норми попередніх державних утворень. Взаємовідносини євангелістських християн і держави торкалися також проблемних питань ведення книг цивільних станів, навчання дітей євангелістських християн Закону Божого у школах, участь у виборах і ставлення до влади та служба в армії.

В умовах Другої Речі Посполитої усталена система ведення записів цивільних станів традиційною церквою значно ускладнювала правове існування тих осіб, які вийшли зі складу православної чи католицької церков. Громади євангелістських християн прагнули самостійно вести книги громадянських станів, як це робили, наприклад, ранньопротестантські церкви в Другій Речі Посполитій (євангелістсько-реформована церква, англіканська церква). Правила ведення книг громадянських станів для євангелістських християн базувалися на положеннях Іменного Вищого указу від 17 жовтня 1906 р., відповідно до яких метричні книги євангелістських християн повинні були вести магістрати у містах та гмінні управи в селах за місцем проживання осіб [AAN, MWRiOP, sygn. 367, 33-42]. Проте, питання ведення книг громадянських станів представники влади на місцях трактували на власний розсуд і погоджувалися робити записи лише для членів зареєстрованої громади та за наявності довідки про зміну віросповідання.

Зауважимо, що більшість громад євангелістських християн була не зареєстрованою. Представництво Союзу слов'янських громад євангелістських християн і баптистів зверталось до воєводських управ з проханням вести метричні книги всіх євангелістських християн,

посилаючись на роз'яснення Міністерства релігійних визнань та народної освіти від 27 грудня 1922 р. Проте такі намагання не дали очікуваного Союзом схвалення [AAN, MWRiOP, sygn. 1445, str. 92]. Ситуація ускладнювалась тим, що місцева влада уповільнювала процес реєстрації громад, позбавляючи євангельських християн можливості користуватися громадянськими правами [ДАВО, ф.46, оп.9, спр. 2040, арк. 1].

У результаті цього багато євангельських християн опинялися у складних ситуаціях: їх шлюби не реєстрували, не здійснювали записів про народження дітей, або записували дітей як незаконнонароджених. Наявність записів про народження у книгах громадянських станів та довідки про зміну батьками віросповідання впливала на можливість навчання дітей євангельських християн у загальноосвітніх школах. Міністерство релігійних визнань та народної освіти вимагало від батьків, діти яких вступали до школи, подати витяги з метричних книг, де вказувався вік дітей, а також віросповідання, у якому вони були народжені. Оскільки гмінні чи міські управи часто не здійснювали записів у книгах громадянських станів для євангельських християн, або останні самі не бажали записувати своїх дітей як незаконнонароджених, то таких метричних посвідчень євангельські християни надавати не могли [AAN, MWRiOP, sygn. 1446, 87-88]. Остаточного вирішення питання ведення книг громадянських станів та пов'язаних із ним правил зміни віросповідання і вивчення у школі основ релігії не були врегульовані впродовж усього періоду існування Другої Речі Посполитої.

Євангельські християни виступали за невтручання з боку держави у внутрішні питання церкви. У той же час вони визнавали, що в питаннях суспільного життя церква повинна підпорядковуватися державним законам, якщо вони не суперечать сумлінню євангельських християн. Владу визнавали як таку, що поставлена від Бога. Керівники союзу, особливо поляки за національністю, прагнули виховувати добродішних польських громадян, друкуючи у журналі «Євангельський християнин» статті патріотичного характеру [Ewangeliczny Chrześcijańin. – 1935. – №7. – S. 10-12]. Правління Союзу слов'янських громад євангельських християн в Польщі закликало рядових членів до участі у виборах, видаючи відозви та публікуючи роз'яснення та заклики, які стосувалися виборів у своєму друкованому органі.

Євангельські християни визнавали військову службу як державну повинність, однак питання використання зброї залишали на вибір кожного члена церкви. Правові норми стосовно військової служби представників протестантських спільнот знаходилися у процесі

врегулювання. Два моменти, що стосувалися служби в армії, суперечили сумлінню євангельських християн: використання зброї та присяга. Для вирішення першої проблеми необхідно було змінити вид служби. У розпорядженні Міністерства військових справ від 7 лютого 1928 року, яке стосувалося лише євангельських християн і баптистів, зазначалося, що не використовувати зброю на службі можуть лише ті протестанти, які стали членами церкви не менше 20 місяців до дня призову і подали довідки від керівника зареєстрованої у воєводстві громади, засвідчені підписами представників місцевої влади. Засвідчених довідками євангельських християн розподіляли у санітарні та адміністративні батальйони. Проблема присяги була вирішена розпорядженням Міністерства внутрішніх справ від 29 листопада 1919 року, до позицій якого приєдналося і Міністерство військових справ. У документі зазначалося, що не можна змусити людину до присяги, форма якої не відповідає її віровизнанневим позиціям. Тому євангельські християни складали присягу у вигляді слова «так».

На місцях зустрічалися випадки, коли євангельських християн звинувачували у небажанні ставати на захист вітчизни та забезпечувати у ній спокій і порядок. Таким звинуваченням опонував військовий пресвітер євангельських християн Л. Шендеровський, переконуючи Міністерство релігійних визнань та народної освіти, що настрої небажання йти на військову службу характерні для представників інших пізньопротестантських конфесій. Аби це питання зробити контрольованим, запропонував військовій владі вимагати від євангельських християн-призовників посвідчення від Союзу. Він зауважував на тому, що віровчення євангельських християн не містить догматів, які б забороняли військову службу, а будь-які випадки відмови від громадянського обов'язку є особистою справою кожного члена громади.

Отже, в цілому питання щодо військової служби було врегульовано. Разом з тим зустрічалися поодинокі випадки, коли призовники не могли за допомогою довідок ідентифікувати себе з євангельськими християнами, бо часто належали до тих громад євангельських християн, які не були зареєстрованими або знаходилися у процесі реєстрації.

Впродовж 1921-1939 рр. відбувалася структурна розбудова Союзу слов'янських громад євангельських християн у Польщі. Найбільш активним розвиток був у місіонерській, благодійній, молодіжній, музично-хоровій, освітній та видавничій сферах життєдіяльності.

Місіонерська діяльність забезпечувала духовну підтримку громад, особливо невеликих та віддалених від центру, а також поширення

євангелістських ідей серед православного і католицького населення. Місіонерство здійснювали спеціальні благовісники, уповноважені Комітетом Союзу відвідувати громади, організовувати духовні зібрання, конференції, лекційні читання. На місцях часто місіонерську роботу виконували пресвітери громад, запрошуючи на богослужіння чи проводячи євангелізаційні (місіонерські) зібрання у сусідніх селах. З метою активізації місіонерської діяльності Союз слов'янських громад євангелістських християн у Польщі співпрацював із закордонними місіями та польським Товариством взаємної допомоги євангелістських християн, які надавали фінансову підтримку благовісникам, забезпечували духовною літературою та сприяли підвищенню рівня духовної освіти. З метою налагодження місіонерської співдіяльності євангелістські християни вступили до Міжконфесійного протестантського комітету, у складі якого перебували ще 8 раних та пізніх протестантських спільнот [Księga protokołów z posiedzień Zarządu – Komitetu Zwyczajnego Ewangelicznych Chrześcijań i Baptystów. – S. 280-281].

Наступний напрям діяльності забезпечував молодіжний відділ, який діяв при Союзі слов'янських громад євангелістських християн у Польщі. Він був покликаний активізувати участь молоді у внутрішньоцерковному житті, місіонерській діяльності, а також підготувати духовно міцний актив церкви. За сприяння керівників Союзу та місцевих пресвітерів при громадах створювалися молодіжні гуртки. Станом на 1939 рік їх нараховувалося 71. У 1935 р. лідери молодіжного руху уклали «Статут християнської молоді в Польщі», який регламентував діяльність молодіжних гуртків. Молодіжна діяльність мала такі напрями: 1) духовно-літературний; 2) освітньо-виховний; 3) хоровий; 4) музичний; 5) опікунський; 6) ручної роботи; 7) господарчий; 8) рільничий. Духовний потенціал та здобуті вміння молоді євангелістських християн реалізовувала на богослужіннях, спілкуваннях, у місіонерських походах. Особливим видом молодіжного зібрання були злети. Вони відбулися у м. Рівному, м. Луцьку та с. Малеві Волинського воєводства, хоча мали загальнопольське значення.

Благодійність євангелістських християн реалізовувалася переважно за допомогою жіночої частини громад. Діяльність жінок у церкві євангелістських християн не була пов'язана з керівними посадами чи проповіддю, але вона мала важливе значення для духовного зростання церкви. При Союзі існував спеціальний відділ, який жіночий потенціал євангелістських громад скеровував у благодійну та опікунську діяльність. Це здійснювалося за допомогою функціонування жіночих гуртків, при найчисельніших і найкраще організованих громадах. Станом на 1934 р.

таких гуртків нараховувалося 11, при чому 10 із них діяло на Волині. Впродовж наступних п'яти років 1939 р. їх кількість збільшилася до 25. Робота відділу полягала у проведенні спеціальних богослужінь та конференцій для жінок, організації „кермашів” (розпродажів), з метою здобуття коштів на потреби громад [Ewangeliczny Chrześcijanin. – 1935. – № 7. – S. 13].

Особливим напрямом жіночої благодійної роботи були освітні програми при протестантських семінаріях, де навчали дияконис. Такими навчальними закладами були дияконати у Венцборку та Сколімові. Союз слов'янських громад євангельських християн у Польщі опікувався сиротинцем у м. Ковелі [Верность. – 1937. – № 1-3. – С. 27]. Сестринські гуртки виявилися результативним методом залучення жінки до духовної діяльності, застосування її практичних можливостей для здійснення соціальних та виховних функцій церкви.

Музично-хоровий напрям внутрішньоцерковної діяльності євангельських християн відповідав особливостям культу, оскільки невід'ємною складовою євангельських богослужінь були загальний та хоровий спів, гра на музичних інструментах. З 1928 р. при Союзі почав діяв відділ регентів, який організовував регентські курси на базі громад у різних регіонах, видавав підручники з теорії музики та пісенники для загального та хорового співу, сприяв організації хорів та оркестрів. До відділу належало біля 100 регентів, серед яких були й композитори Б. Ставинський та А. Казимирський.

Виховання та духовна опіка членів церкви переважно покладалися на пресвітерів, дияконів, проповідників, вчителів недільних шкіл, старших жінок, керівників молоді. Формами духовного впливу на євангельських християн були проповіді під богослужінь, духовні з'їзди, які відвідували відомі протестантські діячі, та меншою мірою – читання духовної літератури та релігійної періодики.

Перед євангельськими християнами стояло дві нагальні освітні проблеми: подолання малограмотності у середовищі громад та запровадження духовного навчання. Ці освітні завдання взяли на себе недільні школи, в яких поряд із вивченням Біблії, учні оволодівали основами елементарної грамотності. Окрім того, грамоті та основам християнської етики навчали усіх бажаючих також у молодіжних гуртках.

Духовна освіта євангельських християн забезпечувалася в недільних школах, біблійних та регентських курсах, у біблійних школах, семінаріях та дияконатах. Союз слов'янських громад євангельських християн у Польщі лише у 1937 р. організував власну Біблійну школу. До того він користувався послугами навчальних

закладів у Лодзі, Венцборку, Сколімові, Радості, що належали іншим протестантським спільнотам [Шендеровский Л. Евангельские христиане. Возрождённое евангельское движение в исторической христианской церкви. Исторический очерк (XIX-XX вв.). - Изд. Канадского союза евангельских христиан, 1980. – С. 250].

Освітньо-виховні та місіонерські завдання евангельські християни прагнули здійснювати за допомогою видання та розповсюдження релігійної періодики. Досліджувана релігійна спільнота видавала журнали «Вільний християнин» польською мовою, «Євангельський християнин» польською, а з 1938 року і українською мовами [Kiaczkow J. Prasa protestancka wydawana dla Ukraińców w Polsce w latach 1918-1939. // Polska polityka wschodnia w XX wieku. – Włocławek-Toruń, 2004. – S. 116]. Хоча польськомовний варіант видання не користувався популярністю серед українського та білоруського населення, все ж керівництво Союзу наполягало на виданні журналу саме державною мовою. Редактор Л. Шендеровський свою позицію пояснював тим, що «Євангельський християнин» покликаний висвітлювати духовну і добродійну діяльність церкви, інформувати членів про важливі події, що відбуваються у внутрішньому житті Союзу, а також репрезентувати Союз слов'янських громад евангельських християн в Польщі перед державною владою. З цією метою друкований орган евангельських християн мав надсилатися до всіх воєводських і повітових управ. Л. Шендеровський стверджував, що з огляду на вище зазначені моменти «Євангельський християнин» може друкуватися лише польською мовою [Modnicka N. Końsiyi Ewangelicznych Chrześcijan w Polsce jako Końsiyi wyboru. Analiza etnologiczna wspólnoty religijnej. Kraków: Nomos, 2000. –S/ 141-142]. Союз користувався послугами відомого протестантського видавництва «Компас», яке діяло у м. Лодзь.

Отже, релігійна спільнота евангельських християн в умовах Другої Речі Посполитої перебувала на етапі становлення та інституційної розбудови. Незважаючи на спроби співдіяльності із баптистами, евангельські християни розвивалися як самостійна структура. Складність процесів утвердження цієї протестантської течії у державі полягала в тому, що вони відбувалися у час вироблення правових основ новоствореної Другої Речі Посполитої. Вважаємо, що одним із чинників, що сприяли такому утвердженню, була продержавна позиція керівництва Союзу.